

Is de stagnatie van de economische groei structureel?

PROF. DR. J. J. VAN DUIJN

Collega Wemelsfelder stelt zich in *ESB* van 13 oktober de vraag of de stagnatie van de economische groei structureel is. Na lezing van zijn artikel kan men de conclusie trekken dat hij zelf althans een sterke geneigdheid heeft de vraag met ja te beantwoorden. Ik heb die geneigdheid niet.

Om te beginnen: ik ben het met Wemelsfelder eens als hij achtereenvolgens de oliecrisis, de bestedingsuitval en een tekort aan financieringsmiddelen afwijst als mogelijke oorzaken van de huidige economische depressie. Men kan langs verschillende wegen laten zien — Wemelsfelder geeft er een aantal aan — dat deze drie veelgehoorde „oorzaken” dat niet zijn. In plaats daarvan oppert Wemelsfelder een vierde mogelijke stagnatie-oorzaak: het uitgeput raken van de mogelijkheden om nieuwe technische vindingen rendabel te exploiteren. Als die mogelijkheden er niet meer zijn, dan is daarmee de bron van economische groei opgedroogd en belanden we in een fase die in de literatuur „seculaire stagnatie” is genoemd.

Wemelsfelder onderkent een aantal, wat hij noemt „ruggesteuntjes” voor de seculaire-stagnatiehypothese. Hij constateert het volgende:

- a) de groei van de arbeidsproductiviteit in de grote industrielanden is tussen 1960 en 1980 afgenomen; buiten de Verenigde Staten zijn de groeivoeten wat hoger, maar dat komt omdat landen als Japan en West-Duitsland nog wat inhaalruimte hebben;
- b) de marginale kapitaalproductiviteit heeft tussen 1950 en 1979 de neiging vertoond te dalen;
- c) het aantal patenten per dollar onderzoek- en ontwikkelingskosten is tussen 1963 en 1979 sterk afgenomen (let wel, het gaat hier niet om nominale, maar om reële dollars);
- d) onderzoek van Feinman en Fuentevilla ten behoeve van de National Science Foundation heeft laten zien dat het percentage innovaties dat als radicale doorbraken kan worden geïdentificeerd, tussen 1953 en 1973 is gedaald;
- e) het volume van door de Verenigde Staten verkochte licenties en ontvangen royalties stagneert sinds 1970.

Op zich zijn deze uitkomsten niet betwistbaar, al moet bij het onderzoek van Feinman en Fuentevilla wel worden opgemerkt dat de beoordeling van het „radica-

le” karakter van innovaties een hachelijke zaak is, vooral als deze innovaties nog maar kort geleden zijn geïntroduceerd. Er gaat nu eenmaal wat tijd overheen eer men kan beoordelen of een innovatie echt ingrijpende veranderingen teweeg heeft gebracht. Dit leidt ertoe dat het onderzoek van Feinman en Fuentevilla, dat in 1975 werd verricht, waarschijnlijk een onderschatting inhoudt van de „radicaliteit” van innovaties uit de tweede helft van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig.

Maar laten we aannemen dat de bevindingen hierboven genoemd allemaal wel correct zijn. Mag daaruit worden afgeleid dat het gedaan is met het vermogen van de geïndustrialiseerde landen om via technologische vernieuwing hun economieën weer op het groeipad te krijgen? Het antwoord is nee. Wat opvalt is dat Wemelsfelders data alle betrekking hebben op de naoorlogse periode, soms zelfs alleen op de jaren zestig en zeventig. In lange-golftermen: Wemelsfelder heeft gekeken naar de voorspoed-, recessie- en depressiefasen van de lange golf en geconstateerd dat de effectiviteit van de technologische ontwikkeling geleidelijk aan is verminderd. Maar wat was er gebeurd als hij ook de jaren dertig en veertig in zijn onderzoek betrokken had? Dan was het beeld geheel anders geweest. Dan had hij gezien dat diezelfde naoorlogse welvaartsgroei, waar nu met weemoed aan teruggedacht wordt, het resultaat was van technologische vernieuwing waarvoor de basis werd gelegd in de jaren dertig, veertig en vijftig.

Al tijdens de vorige depressie, toen de economische vooruitzichten ook nogal somber waren, werd de grondslag gelegd voor de naoorlogse groeiperiode. Is er dan reden om te veronderstellen dat het nu ineens met die vernieuwingskracht gedaan zou zijn? Wemelsfelder suggereert dat dit het geval is wanneer hij zegt dat „robotisering de absolute grens van de automatisering” lijkt, en „de vliegtuigbouw zijn technisch-economische grenzen overschreed met de bouw van het supersonische vliegtuig”. En dat terwijl de jaren zestig zo’n „uitzonderlijke combinatie van juist voor massaconsumptie geschikte nieuwe producten” bracht. Maar dat is de redenering van iemand die al vanuit een acceptatie van een hypothese de achterliggende gebeurtenissen overeenkomstig gaat interpreteren. Wie een „chipsrevolutie” niet wil zien, wie meent dat de biotechnologie

geen toekomst heeft, of dat er geen economische impulsen zullen uitgaan van het zoeken naar nieuwe vormen van energievoorziening, zal uiteraard geneigd kunnen zijn te denken dat de stagnatie structureel is. Plotseling lijkt het dan alsof er na de plastics, de kunstvezels en de televisie niets meer komt.

Wemelsfelder noemt nog een tweede reden waarom de huidige stagnatie een structurele zou kunnen zijn: technische kennis krijgt steeds meer het karakter van een „vrij goed”. Imiteren is goedkoper dan innoveren en levert sneller resultaten op. Innovatiediffusie verloopt sneller dan voorheen. Deze factoren maken, aldus Wemelsfelder, dat de economische prikkel om te innoveren tot nul wordt teruggebracht.

Ik betwijfel dit in hoge mate. Ik zie geen aanwijzingen dat juist om deze reden er thans minder geïnnoveerd zou worden. Bedrijven die mogelijkheden zien om nieuwe winstbronnen aan te boren, innoveren nu steeds. Als Wemelsfelder het over Silicon Valley heeft erkent hij toch dat er wel degelijk nog technologische vernieuwing plaatsvindt, ook al geschiedt de diffusie daarvan nu sneller dan vroeger het geval was. Ik denk dat Wemelsfelder over het hoofd ziet dat de innovatiegeneidheid in de tijd gezien fluctueert. Voor die fluctuaties bestaan verklaringen. Ik zal over de verklaringsgronden niet verder uitweiden, maar verwijs naar enkele publikaties dien-aangaand 1). Tenzij de factoren die de innovatiegeneidheid bepalen nu op onverklaarbare gronden ineens niet meer zouden werken, zie ik geen overtuigende redenen waarom er nu en in de nabije toekomst geen economische impulsen tot innoveren meer zouden bestaan.

Innovaties fluctueren in de tijd gezien. Patenten doen dat ook. Even afziende van de bezwaren die aan het gebruik van patentstatistieken kleven, kan men voor de Verenigde Staten (in welk land de patentreeks tot 1790 teruggaat) vaststellen dat er ook in een verder verleden dalingen of stagnaties in het aantal verleende patenten hebben plaatsgevonden — dalingen die steeds weer werden gevolgd door perioden van groei. Zo vond een krachtige groei plaats van ongeveer 1850 tot 1870, van ongeveer 1900 tot 1930, en van ongeveer 1945 tot 1970. Als nu in de jaren zeventig

het aantal verstrekte patenten is teruggelopen, is daarmee dus niets nieuws onder de zon.

Wemelsfelder kijkt slechts naar het laatste stukje van de tijdreeksen en concludeert daaruit dat het zeer wel mogelijk is dat we op weg zijn naar een seculaire stagnatie. Zijn sombere verwachtingen passen daarmee overigens wel in een patroon dat ook niet bepaald nieuw is. Toen de Grote Depressie van de jaren dertig negen jaar oud was, in 1938, werd op de jaarvergadering van de American Economic Association door verschillende sprekers de stelling geponeerd dat de Amerikaanse economie aan „economic maturity” leed. De argumentatie was: „In an old, complex economy many new industries are required from time to time if the trend of industrial production is not to fall, but in such an economy new industries are increasingly difficult to develop. The revival of rapid growth in an old industry usually requires a revolutionary change in the industrial arts. Generally, only in the early stages of development is the introduction of improvements rapid. Technical progress, in other words, proceeds at a declining rate, because the possibilities of important changes are more and more difficult to uncover” 2). Dat was in 1938. Nu is het 1982, ofwel negen jaar na 1973, en weer komt de seculaire-stagnatiehypothese om de hoek kijken. Naar ik vermoed zal de populariteit ervan wederom van tijdelijke aard zijn.

J. J. van Duijn

1) Zie bij voorbeeld J. J. van Duijn, *De fluctuaties van innovaties in de tijd, Preadviezen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1979*, Stenfort Kroese, blz. 25-59; Ch. Freeman, J. Clark en L. Soete, *Unemployment and technical innovation*, Frances Pinter, 1982; J. J. van Duijn, *The long wave in economic life*, George Allen & Unwin, later dit jaar te verschijnen.

2) G. E. McLaughlin en R. J. Watkins, *The problem of industrial growth in a mature economy*, *American Economic Review, Supplement*, maart, 1939, blz. 1-14 (citaat blz. 4-5). Zie ook de commentaren van W. I. King, *Are we suffering from economic maturity?*, *Journal of Political Economy*, 47, 1939, blz. 609-622, en van H. L. Reed, *Economists on industrial stagnation*, *Journal of Political Economy*, 48, 1940, blz. 244-250.

Naschrift

Ik krijg de indruk dat collega Van Duijn mijn artikel niet helemaal nauwkeurig heeft gelezen waardoor hij tot enige minder juiste conclusies is gekomen. Een korte nadere toelichting lijkt daarom gewenst. Allereerst moet ik er op wijzen dat 95% van mijn betoog bestond uit een poging om met behulp van zogenaamde „technologie-indicatoren” een verklaring te geven van het internationale karakter van de huidige recessie. In de tekst zijn daarbij, voor zover niet specifiek dan toch generiek, de nodige relativeringen aangebracht die bij zo'n analyse horen, zodat het mij overbodig lijkt daar nog eens uitvoerig op te wijzen.

De algemene kritiek van Van Duijn richt zich in feite op het laatste paragraafje. Daarin wordt de vraag gesteld welke diepgaande gevolgen zouden ontstaan indien de sterk vertraagde technologische ontwikkeling, respectievelijk stagnatie, zich op langere termijn zou voortzetten. Als Van Duijn deze paragraaf nog eens overleest zal hij zien dat deze niet in de vorm van een voorspelling maar van een veronderstelling is geformuleerd. Verder wordt aan het eind van dezelfde paragraaf gesteld dat er geen argumenten zijn te bedenken die een minder rooskleurig scenario voor de toekomst uitsluiten. Er is — met andere woorden — voorzichtig doch doelbewust gekozen voor een formulering die allerlei mogelijkheden van toekomstige technologische ontwikkeling open houdt. Hier ligt het verschil met het uitgangspunt van Van Duijn. Laatstgenoemde kiest voor een naar mijn mening te eenzijdig speculatief optimistische „voorspelling” van de toekomstige technologische ontwikkeling. Hij stelt namelijk, met de nodige nadruk, dat ik over het hoofd zou hebben gezien dat in het verleden perioden met magere technologische resultaten werden opgevolgd door perioden met een grotere innovatieve oogst. Ik heb dit (overigens voor discussie vatbare) verschijnsel niet over het hoofd gezien, maar er geen gebruik van gemaakt omdat naar mijn mening verschijnselen die zich bijna een halve eeuw (en langer) geleden voordeden niet erg relevant zijn voor wat zich in de toekomst zal voltrekken. Daarvoor verschilt onze tijd te veel met die van vroeger.

Het is mijns inziens beter om — gezien de onzekerheid en onvoorspelbaarheid van de toekomst — dit soort speculaties te vermijden en voor een voorzichtiger benaming te kiezen die — zoals gezegd — alle mogelijkheden voor toekomstige ontwikkeling open houdt. Ook voor politici en beleidsmakers is het verstandiger om in hun visie en beleid mede rekening te houden met een scenario van relatieve stagnatie van de toekomstige technologische ontwikkeling en daarbij vooral na te denken over de — ingrijpende — gevolgen ervan. Deze — naar ik meen — nogal genuanceerde benadering was (naast een poging tot verklaring van de recessie) de strekking van mijn betoog.

J. Wemelsfelder